

AZ ÚJ MAGYAR KÖZTÁRSASÁGRÓL

Hunniában¹ éppen minden *homo politicust* a 2022-es év érdekelt, nem véletlenül. Eddig még nem volt ilyen esély politikai vereséget mérni Orbán autoriter rendszerére. Hogy mikor – és főleg hogyan – jön létre a szabad, szolidáris és demokratikus Magyarország, nem tudjuk, mert a jövő a természetéből fakadóan ismeretlen. Aki ma a szabadság elkötelezettje, az természetesen úgy gondolja, hogy vagy 2022-ben, vagy soha. (A mostani helyzet valóban kitüntetett, de négy évvel ezelőtt ugyanő gondolta azt, hogy vagy 2018-ban, vagy soha. Akárcsak 2014-ben. Vagy soha.)

Ami tehát a lehetőséget illeti, egy bizonyos: a napjainkban a világban zajló események tanúsítják, noha ez nem logikus – az élet nem tiszta logika –, hogy az autoriter államokban, sőt ezek féldiktatorikus változataiban is, az összes akadály ellenére a választók többségének támogatását megszerezheti az ellenzék általános választásokon, tehát eséllyel nyerhet. Ami nem jelenti azt, hogy hatalomra is jut. De a regnáló és a változástól rettegő hatalmat vagy nyílt csalásra, vagy a hatalom (esetleg részleges) átadására szoríthatja. Ugyanakkor a liberális demokráciák válságának korszakában élünk, ahol egy Orbánnál tehetségtelebb kóklér kevés híján bedöntötte a legtekintélyesebb demokráciát.

Másfelől nem egyszer felmerül, hogy ezekben az esetekben, tehát ha valamennyire győzött az ellenzék, nem igazán lehet azt tudni, hogy valójában mennyire nyert, hiszen az autokrácia és a diktatúra a titkosság hona. Holott jó lenne tudni. Ismerünk példát, példákat arra, hogy az ellenzék bizonyosan nyert, de, mivel az autokrata saját magasztos ügye érdekében az adatokat eltérítette – magyarul a megszokott mértéken felül csalt –, azt már nem, hogy valójában mennyit és mennyire. Ez gyakran legfeljebb becsülhető. Kezdjük ott, hogy minden autoriter rendszerben megtartott választásnál a sajtószabadság hiánya² eleve nem csupán a közgondolkodást torzítja, teszi manipulálhatóvá, de kétségessé teszi a végeredményt is. A sajtószabadság hiányát azért indokolt első tényezőként említenem, mert romboló hatása aligha túlértékelhető, hiszen az autoriter rendszer nagy választói csoportok fölé hatalmas propaganda-áccélkupolat borít; és ennek hatása már jóval a tényleges választási csalások előtt, azoktól függetlenül érvényesül. A sajtó- és vélemény szabadság elnyomása első körben nem a szavazatok meghamisítását eredményezi, hanem a szavazatok csalárd megszerzését. Az

autoriter sajtóhegemóniában a választás eleve olyan százméteres futóversenyhez hasonlítható, ahol az egyik versenyzőnek például kilencven, a másiknak százötven métert kell megtennie. Ám a sajtószabadság hiánya csak az egyike a voksok elcsalása előtt jelentkező torzító tényezőknek: messze nem az egyetlen tényező.

A gerrymandering a választókerületek olyan át-rajzolása, amelynek eredményeképpen torzul a választás eredménye, a módszer által akár a szavazatok kisebbségével is lehet győzni, ugyancsak piszkos manőver, a törvényes csalás olyan eszköze, amelyet, noha súlyosan sérti az egyenlő választójog elvét, egyébként szabad és demokratikus államok politikusai is rendszeresen igénybe vesznek (akik a sajtószabadság kelet-európai stílusú korlátozásával nem élnek). Szakértők szerint a Fidesz a magyar választókerületek határait úgy módosította, hogy az általános választásokon győzelemre törő ellenzék szoros eredmény esetén eleve százalékpontokban kifejezhető hátránnyal indul. Ehhez társul a Fidesz a kettős állampolgárságú kárpát-medencei magyarok által leadott levél-szavazatok begyűjtésének és feldolgozásának módja – ami az ugyancsak a Fidesz által megszerzett kedvezményes kisebbségi képviselőknél is lényegesen fontosabb tényező –, amelynek révén a Fidesz választásról-választásra arcpirító, 95% körüli – azaz jellegében már nem is belarusz, hanem észak-koreai – szintű támogatottságot tud felmutatni ezen szavazók körében. Mindehhez pedig bámulatosan illeszkedik, az ellentétes irányú, igazolhatatlan megoldás: a jellemzően az ellenzékhez húzó, főleg Nyugat-Európában élő és dolgozó magyar állampolgárok szavazati jogának (az Alkotmánybíróság szerint nem kifogásolható³) súlyos technikai korlátozása.

De mégis nyerhet 2022-ben az ellenzék. Ha nyerne, az a kérdés, hogy a győzelem mire hatalmazza fel, mire lehet elég az elért eredmény. A kétharmad persze alapkérdés.

HOGY KÉSZÜL A KOLBÁSZ ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY?

Orbán Viktor 2010-ben a választások második fordulóját követő nemzetközi sajtótájékoztatón azt mondta, hogy „*semmilyen gyors alkotmányozásra, átrendezésre, új hatalmi konstrukciókra nem kell számíta-*

ni”.⁴ Ezt feledve, mindössze három hét múltán, rögtön belekeveredett a következőbe: „*A választók akaratából mi egyben alkotmányozó nemzetgyűlés és rendszeralapító parlament is vagyunk.*”⁵(!) Az alaptörvényiszöveg parlamenti vitája során, 2011. tavaszán⁶ úgy emlékezett a múltat gyakran változtató kormányfő, hogy ők a választások két fordulója között világossá tették a szándékukat, vagyis azt, hogy kétharmad birtokában alkotmányt írnak. Az Alaptörvény később megtárgyalt és elfogadott szövegtervezetét az alkotmány előkészítéséről szóló parlamenti határozat 2011. március 9-i kihirdetése után öt nappal nyújtották be. A tervezetet a Fidesz–KDNP által 2011. február 10-én létrehozott, Szájer József vezette szövegező bizottság alkotta meg.⁷

Csakhogy a diktatúra építőjének ajkán minden szó igazsággá nemesül, mert ő a hit, az osztály vagy a nemzet, stb. kétlábon járó felkentje, csak részlegesen látható eszmények megtestesülése. A diktátor szája és keze – *ez ereje és gyengesége is egyben* –, szabad, tehet vagy mondhat szinte bármit. Az alkotmányos demokrata keze – *ez ereje és gyengesége is egyben* – meg van kötve. Nem tehet bármit. Nem is mondhat, mert érthetőnek kell lennie. (Ez a különbség olyan apróságokban is megmutatkozik, mint a közterek politikai üzenőfüzeté alakításának szabadsága, illetve gátoltsága, ami nem jelenti, hogy a demokratának eleve tiltva lenne hozzányúlni az autokrata tereihez.) Az eddigi tapasztalatok szerint a diktatúrák mégis elbuknak, az alkotmányos demokráciák pedig túlélnek. Úgy volt, hogy 1994-ben, a nagy fölénnyel megnyert választás után az MSZP és az SZDSZ vezetői a kétharmados többség birtokában kifejezetten lemondtak az akkori ellenzék beleegyezése nélküli alkotmányozásról. „*A két új kormánypart kétharmadot meghaladó mandátumtöbbsége viszont felidézte az alkotmányozás kormányzó partok általi kisajátításának veszélyét. Ezt a veszélyt azonban maga az MSZP-SZDSZ-koalíció hárította el azzal az önkorlátozó gesztussal, hogy az új alkotmány előkészítésére létrehozott parlamenti bizottság határozatainak meghozatalához a hat közül legalább öt part támogatását követelték meg.*”⁸

2015. április 14-én elmondott beszédében Orbán egyenesen a baloldal bűneként hivatkozott arra, hogy a baloldal kétharmados többsége birtokában – nagyvonalú, üdvözlendő gesztust téve – a Fidesz beleegyezése nélkül nem alkotmányozott: „*Újabb érdekes magyar jelenség, hogy ezt utóbb – mármint hogy nem teljesítették az alkotmányos kötelezettségüket – erénynek és érdemnek állították be.*”⁹

Kérdés persze, hogy mennyiben volt felhatalmazása az alkotmányozásra Orbánnak. Sólyom László ugyanakkor a *Heti Válasznak* adott interjúban kifejezetten arról beszélt, hogy a kétharmados többség

nem hatalmazza fel a Fideszt az ellenzék nélküli alkotmányozásra. „*az alkotmányozáshoz szükséges kétharmados többségnek értéktartalma van. A kétharmad nem pusztán törtszám: azt hivatott kifejezni, hogy az Alkotmány nem egyedül a kormánytöbbség akaratától függ.*”¹⁰ Ez a tartalmi legitimáció. Ha ugyanezen problémahalmaz – nyilván hasonló súlyú – formális megközelítését vesszük elő, akkor Sólyom szerint az orbáni alkotmányozás legitimációja valamivel jobban áll, ám ez is inog: „*Ha formálisan nézzük, akkor az új alkotmány érvényességét nem lehet megkérdőjelezni. A parlament alkotmányozó hatalomként lépett fel, és a megkívánt többséggel elfogadta az Alaptörvényt. Az Alaptörvény elfogadásának körülményei – amire a kérdés vonatkozik – persze többet ölel fel, mint az elfogadás aktusát. Ide tartozik maga az alkotmányozás folyamata is. Az alkotmány a társadalom és az állam alapvető működési normáit tartalmazza, ezért ezekben a kérdésekben széleskörű egyetértés szükséges, amelynek az alkotmányozó munkában is meg kell jelennie. Ebből képest egypárti alkotmányozás folyt, amelyben az ellenzék nem vett részt. Sőt, magának az Országgyűlésnek is csupán formális szerep jutott.*”¹¹

Orbán alkotmányozása kusza, aminek az a funkciója, hogy a rendszer és képviselői sok kisebb hazugsággal keresztülhazudhassák magukat a Nagy Hazugságra. Túl vagyunk már ezen is.¹² Egyet azonban nem vitathatunk el tőlük. Amit tettek, azt a 2010-es szabad választáson elért kétharmados alkotmányozó többség birtokában tették.

A NER „alaptörvényes” és választási szabályai szerint esetlegesen hatalomra kerülő demokratikus ellenzék a rendszert jó okkal illegitimnek minősítheti – de eloldhatja e magát ugyanezen legalitás kötelékétől?

A KÉTHARMAD ÁBRÁND VAGY ESÉLY?

Ma még azt sem tudjuk, hogy a Fidesz választáson bukik majd el, vagy másképpen. A lehetséges választási kimenet előrevetítéséhez a korábbi, de már az Alaptörvény alatt megszületett választási eredmények segíthetnek. 2014-ben a Fidesz–KDNP 43,55%(!) szavazataránnyal, 96(!) egyéni képviselői körzetet nyert el a 106-ból, összesen pedig 133 mandátumot szerzett, ami 66,83%-os többséget, azaz éppen kétharmadot hozott számára. 2018-ban a Fidesz–KDNP 49,27% szavazataránnyal 91 egyéni képviselői körzetet nyert el a 106-ból, összesen 133 mandátumot szerezve, ami végül hasonló, 66,38%-os többséget eredményezett.

Ezek az adatok alapvetően irányadóak lehetnek a 2022-es választások esélyei tekintetében, mivel a

rendszer valószínűleg már nem fog megváltozni, noha a kormánypártok persze bármikor azt csinálnak vele, amit akarnak. Két tényező különösen fontos. Az egyik a mostani választási rendszer egészen szemérmetlen aránytalansága olyan helyzetekben, ha az egyik oldal egységes, míg a másik tagolt. Így történhetett meg, hogy akár 43,5%-nyi leadott szavazat is kétharmados többséget eredményezhetett. A másik, ezzel ellentétes irányú, ám a szisztémából következő tényező, hogy két hasonló támogatottságú tömb versengése esetében azonnal, mintegy varázsütésre arányossá válik a brutálisan aránytalan rendszer (ha a két tömb támogatottsága *jelentős* eltérést kezd mutatni, akkor kezd aránytalaná válni a választás eredménye).

Mivel a jogállam elveit sértő, szélsőségesen aránytalan választási rendszer kétpárti, illetve döntlenközeli választási eredmény esetén arányossá lesz, a kétharmad megszerzése elérhetetlenné válhat a felek számára. De ha a két párt(szövetség) közötti olló jelentősen nyílik, azaz az ellenzék nagy fölényre tesz szert, akkor a rendszer kódolt aránytalansága újra előlép, azaz – legalábbis elvben – a kétharmad sem elérhetetlen az ellenzék számára. Az ellenzék megfogalmazott politikai célja ezért akár a kétharmados parlamenti többség is lehet, még akkor is, ha ennek megszerzése kevésbé valószínű. Ehhez bátor, tartalmas programra van szükség. Bánovics Attila szerint: *„Minél inkább kétpárt-rendszerrel van dolgunk, annál kevésbé aránytalan választási eredményeket látunk egy aránytalan választási rendszerben.”* Hozzáteszi: *„Magas kétpárt-rendszer mutató esetén soha nem látunk kiugróan aránytalan eredményeket.”*¹³ Mindazonáltal, az így elérhető kétharmad megszerzését a maga részéről nem tartja lehetetlennek, inkább csak igen kis eséllyel elérhetőnek.

Ebből pedig az következik, hogy az ellenzék akkor jutna a NER lebontásához felhatalmazást biztosító kétharmadhoz, ha a Fidesz vagy szétszakadna – amire senki nem számít –, vagy ha az ellenzéki győzelem földcsuszamlásszerű lenne, aminek jelei pillanatnyilag ugyancsak nem látszanak. Ha ennek a kétharmadot jelentő földcsuszamlásnak a számszerű feltételeire vagyunk kíváncsiak, akkor vessünk pillantást arra, hogy a két említett esetben a Fidesz egyszer 96 egyéni képviselői körzetet nyert el a 106-ból(!), másodszor pedig 91-et az ugyancsak 106-ból(!). Valami hasonlónak kellene megtörténnie, illetve becslésem szerint listán 10% körüli különbségre kellene készülnie az ellenzéknek, természetesen az ő javukra. Hogy erre milyen szerénynek látszik az esély, az mutatja, hogy a rendszerváltás óta az egy párt által elért eddigi csúcса a Fidesz által 2010-ben elért 52,73% volt.

Noha már csak kevesebb mint egy év van a választásokig, mégsem tudhatjuk a közeli jövőt sem. Rövid ideje még azt láttuk, hogy szerte a világban – nem csak keleten – Orbánnak befolyásos támogatói voltak; ez már már közelmúlt, hiszen Orbán pozíciója az egész euroatlanti világban, ezen belül az Európai Unióban gyengül, illiberális támogatóként nem számíthat már Trumpra, azzal pedig, hogy a Fideszt kipenderítették a Néppártból, már nincs az európai döntések közelében sem. Hogy a következő évben még mélyebbre süllyed, vagy sikerül a gödör pereméig visszakapaszkodnia – esetleg például az általa vizionált Európai Demokratikus Jobboldal megszervezésével –, nem tudhatjuk. Sokan állítják, hogy a jogállamiság-mechanizmus folytán súlyos következményekkel kell számolnia Magyarországnak és Lengyelországnak.¹⁴ Ám a korábbi hasonló jóslatok rendre nem teljesültek.

Ha veszt, a vereségét követően Orbán választási politikájában a kis csalások politikáját felválthatja a Nagy Csalás kétségbeesett és könnyen a politikai öngyilkossáig elvezető kísérlete. Több jel mutat viszont arra, hogy Orbán megtanulta a korábbi kaukázusi forradalmak és Belarusz friss leckéjét. A Nagy Csalás után lehetséges olyan forgatókönyv is, hogy többszáz ezres tömeg – azaz Mi, A NÉP – az utcán csinál új Magyarországot, új politikát. Ez lenne a saját hitvány urai ellen felkelt nép – Bibót parafrázálva – *egészforradalma*, amely a XIX. századi emlékeket felidézve, alkotmányos korlátok nélkül alkothatja meg egy ilyen új helyzetben a demokratikus, szabad Magyarországot, önmaga által legitimálva a hatalmi átrendezést, az eredeti alkotmányozást. Ez a forgatókönyv szerintem lehetséges, de nem valószínű. A harcot a Covid ellen vodkával és szaunával megvívni szándékozó Lukasenka tudhatóan egyszerű lélek, Orbán agyafürtöb.

ORBÁN NEM AKAR FELFORDULÁST

Látható jelei vannak annak, hogy Orbán megtanulta a leckét. Tudja, hogy nem dübögnek a határon segítségére siető, testvéri orosz tankok, csak magára számíthat. Ha van esze, és hát szerintem van, akkor valószínűleg nem készül az ellenzéki választókat feldühítő vaskos csalásra, megelégszik például a letarolt médiával, a külhoni szavazatokkal és a keményen kézben tartott választási intézmények adta lehetőségekkel. Ha pedig ezek mégsem lennének elégségesek, a Nagy Csalást mellőzve – a pávatánc újabb lépéseként, az 2019. októberi önkormányzati választásoknál kipróbált módszertannal –, inkább bemutatja *vá-*

lasztott és demokratikus politikusként a békés hatalomátadás mutatványát, és a hatalmi ágak megszállt pozícióiból – a hűségére felesküdt erőszakoszervekkel, ügyességgel, Alkotmánybírósággal, az addigra pacifikált bírói hatalommal a háta mögött, a nyilvánosság legfontosabb közlönyeinek hegemon birtoklásával, úgyszólván korlátlan anyagi erőforrások birtokában, a történelmi egyházakkal mint hű csatlósaival, az alapítványosított saját közszférával, a közművek, közszolgáltatások és a magángazdaság stratégiai ágazatainak kézben tartásával, végül az utca visszahódításával, az eszköztelen, hibákra kényszerített új kormánnyal szemben felvonultatott, ma még tetszhalottnak látszó Békemenet segedelmével – akár néhány hónapon belül visszatérhet diadalmasan, és reménye szerint véglegesen, azaz holtáig a hatalomba. Paradoxon: Orbán stratégiai tétjeit a jogállam formális értékeire helyezheti. Orbán általam feltételezett számításának van egy fontos (látszólag lélektani) eleme. Addig működik, ameddig erkölcsileg (az egyetlen Kövér Lászlót leszámítva) ingatag hívei győztesnek (Viktornak) látják.

ALKOTMÁNYOZÓ ELLENÁLLÁS

A követ az állóvízbe Vörös Imre 2012-es írásával dobta be; helyzetrajza szerint: *„Egyrészt azt, amikor valaki »törekszik« a hatalom kizárólagos birtoklására – erre vonatkozik a megszorító feltétel: törekvése ellen csak törvényes úton, törvényes eszközöket kimerítve lehet/kell fellépni. Másrészt viszont ha már nem törekvésről, hanem befejezett tényről van szó – vagyis a hatalmat már kizárólagosan birtokolják – a »törvényes« kitétel értelmelenné válik, mert ennek a feltételnek a megkövetelése ellehetetlenítené magát a »fellépést«. Ha a kizárólagos hatalom-birtoklást intézményesítő és működését garantáló törvényeket be kellene tartani, akkor nem lehetne ellene fellépni. Éppen ezért menti fel maga az Alaptörvény az e törvényeknek való engedelmség alól Magyarország polgárait akkor, amikor a dolgok a pusztán »törekvések« állapotát túlhaladták. A befejezett államcsíny ténye az ehhez vezető törvények betartása alól az Alaptörvény erejénél fogva ad felmentést. Nos, hogy ezzel az alkotmányos lehetőséggel senkinek ne kelljen élnie, erre való az alkotmánybírói eljárás.*

De nemcsak az! Az Alkotmánybíróságot az Alaptörvényt megalkotó Országgyűlés bizta/bízta meg, határozza meg hatásköreit. A felhatalmazást adó parlament maga is állást foglalhat a C) cikk (2) bekezdése szerinti helyzet megítélésének, a közjogi rendszer ennek fényében értelmezendő alkotmányosságának kérdésében – adott esetben egyszerű többséggel is.¹⁵

Ami azóta folyamatosan fodrozódik, legutóbb Elek István írásával:

„[M]ivel ma már nem csupán a kizárólagos hatalom birtoklására irányuló törekvással állunk szemben, hanem befejezett ténnyel, e törekvés folyamán kivitelezett államcsíny következményével: a felszámolt liberális demokrácia helyett létrehozott új önkényuralmi rendszerrel, amely garantálja a közhatalom képviselőinek a hatalom kizárólagos birtoklását, ezért már nem csupán törvényes úton, hanem az erőszakot leszámítva minden rendelkezésünkre álló úton és módon jogunk és kötelességünk fellépni ellene.¹⁶

„Egyenesen fogalmazva, ahogy a jogállamunkat nem lehetett tisztán jogállami úton és módszerekkel felszámolni, helyreállítani sem lehet tisztán jogállami úton és módszerekkel. De nem azért, mert adott esetben a kétharmadnál kevesebb mandátummal győztes ellenzéki szövetség ideiglenesen lemondana a jogállam tiszta érvényesüléséről. Hanem azért, mert arról már lemondtak... Az új, immár jogállambarát kormánytöbbség ki nyilvánítja az államcsíny alkotmányellenességét és illegitimitását. Valamint az eredményeként született Orbán-rendszer illegitimitását. És az államcsíny alkotmányjogi nyilvánvalóvá tételének pillanatától, vagyis 2013. május 24-től 2010-ig vissza- és onnan 2022-ig előre tekintve összesíti azokat a törvényeket, törvény- és alkotmány módosításokat, ideértve az Alaptörvény elfogadását és módosításait is, amelyek az alkotmányellenes kizárólagos hatalom birtoklására irányuló és ezért illegitim, tehát érvénytelen kormányzati törekvés szándékosságban fogant, logikailag összefüggő mozzanatainak tekinthetők.¹⁷

Javaslatra röviden: a varázspálca egyetlen suhintásával – feles törvénnyel/politikai nyilatkozattal – vonjuk vissza, szüntessük meg, illetve, ha kell, módosítsuk Orbánék minden romboló szabályát. Egy ilyen, a magyar és a világtörténelemben példátlan javaslat a jogalkalmazást illetően, valamint az elmúlt tíz évben folyamatban volt, keletkezett, lezárult jogviszonyok körében példátlan káoszt eredményezne, és nem mellesleg, szerintem, eltörné a jog gerincét.

Elek radikalizmusát kevesen osztják nyíltan, de napirenden vannak azok a javaslatok, amelyek óvatosan felvetik a 2022-es választások perspektívájában, hogy kétharmados eredményt el nem érő ellenzéki győzelem esetében meg kellene fontolni a formális alkotmányosság szigorának esetleges mellőzését. Többen felkértek, hogy állítólagos tekintéllyel támogassak ilyen politikát.

Ahogy Elek István esszéje is utal rá, sokan hivatkoznak Vörös Imrere, aki az elmúlt években kiváló írások sorában elemzi az autoriter állam illegitim vonásait, amelyekből az Alaptörvény ellenállási felha-

talmazása alapján már 2012-ben radikális következtetést von le.¹⁸

Az *Államcsínytevők?* című esszéjét idézem újból, amelynek kulcsmondata így szól: „Az Alkotmány 2.§ (3) bekezdését az Alaptörvény C) cikk (2) bekezdése szin- te szó szerint átvette: tiltja a közhatalom kizárólagos birtoklását. Az ugyancsak átvett, ezt követő emelkedett mondat szerint pedig: »Az ilyen törekvésekkel szemben törvényes úton mindenki jogosult és köteles fellépni.« Igen: az Aranybulla híres ellenállási záradékáról van szó: a *ius resistendi-ről*.” Hivatkozik a jogállami alkotmánybí- róság döntésére, amely szerint: „Az Alkotmány a de- mokratikus jogállam alkotmánya, ami azt jelenti, hogy az alkotmányozó hatalom védendő alkotmányos érték- nek tekinti a demokráciát, a pluralizmust, az emberi méltóságot, s egyben az Alkotmányon kívülre utasít minden olyan tevékenységet, amely [...] a hatalom kizárólagos birtoklására irányul.”¹⁹

Noha a puccs kifejezést én nem használtam, nem állok távol Vörös Imre kiindulópontjától: magam is többször kifejtettem, hogy meglátásom szerint Orbán – egy demokrata politikus szerepével teljesen ösz- szeegyeztethetetlenül – előbb titokban tartotta fül- keforradalmi szándékait, majd felesküdt a köztár- sasági alkotmányra, végül pedig lemészárolta azt. De ezt azzal a kiegészítéssel állítom, hogy mégiscsak egy szabad választáson, szabályosan megszerzett kéthar- mad, azaz alkotmányozó többség birtokában tette mindezt; még ha távolról sem vitathatatlan legalitá- sal, és teljesen elégtelen legitimitással, és ha a választásra jogosultak csak valamivel több mint harmadá- nak, a szavazók felének támogatásával...

A következő magyarországi választás összefüggé- sében emlegetik (gyakran előtaggal) a forradalom ki- fejezést, illetve páran magát a szót elkerülve utalnak valamire, ami legalábbis forradalomszerű. Eszerint meg kell nyerni a NER szabályai szerint kiírt, ható- ságai által lebonyolított és általuk hitelesített választást, majd a rendszer illegitimnek és illegálisnak mi- nősítése után megdöntöttnek nyilvánítani azt. E dön- tésnek, mint jeleztem, taktikai előfeltétele még az is, hogy az állami intézményrendszer és a NER hátor- szágává változtatott, feudális láncolatba rendezett, névleges magángazdaság fontos pontjain lévő, sze- mélyes érdekeikre feltűnően érzékeny helytartók ar- ra a meggyőződésre, felismerésre jussanak, hogy: Orbán rendszere ím hát megbukott, mentsük az irhán- kat! A szokatlan és logikailag megkérdőjelezhető recept tehát az lenne, hogy előbb a hatályos és érvé- nyes szabályok szerint választást kell nyerni, azután pedig valamilyen kicsinyítő jelzővel ellátott forradal- mat csinálni. A dolognak van abszurd előképe: a Fi- desz által mondott forradalom a szavazófülkében.

Ugyancsak többen vetik fel a népszavazás adta le- gitimáció lehetőségét, ha nincs meg a kétharmad, ami azonban – a feltétlenül legalitáson alapuló alkot- mányjogi doktrínák alapján – legfeljebb ún. véle- ménynyilvánító népszavazásnak lenne minősíthető, és aligha pótolhatja az alkotmányos eljárás követel- ményeinek való megfelelést. (A népszavazás ezzel szemben a kétharmados többséggel elfogadott alkot- mány legitimációs megerősítésének bizonyosan szük- séges eszköze.)

A Fidesz már hosszú ideje nem tud összehozni egy valamirevaló CÖF-felvonulást, és a tervezett Nagy Covid Konzultáció helyett is – korlátlan for- rásai ellenére – kénytelen beérte a szerény és fapa- dos, azonnal értelmetlenné váló, szintelen, szagtalan online változattal – ám a forradalom nélküli forra- dalmi átrendezés pillanatában azonnal tér nyílik az eddig talán soha nem látott méretű orbánista de- monstrációk előtt.

Karácsony Gergely viszont szerintem jól beszél a 2021-es márciusi ünnepen: „Nem az erőszakos, a ku- kaborogató, az egymásnak feszülő forradalomra, ha- nem szelíd forradalomra van szükség.”²⁰ Egyetértek, még ha a javaslat ebben a formában kifejtetlen is.

LEHET-E 2022-BEN „HATÁROLT FORRADALOM”?

A „határolt forradalom” kifejezést az a Bibó alkotta, akit Szabó Zoltán „megátalkodott jóhiszeműnek” nevezett.²¹ Én ezt – Bibó jóhiszeműségét persze nem vitatva – némileg pontatlan címkének érzem. Bibó mindig érdekeket mérlegelt. Életművének kulcsa szer- intem nem a jóhiszem, mert minden politikai aján- latát a címzettek érdekeinek hangsúlyozásával, elem- zésével tett meg, hanem antropológiai optimizmu- sa, amely távolról sem tiszta idealizmus. Oly korban élt, amelyben, Radnóti szavai szerint az ember elal- jasult, „mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,/ az áruló, a rabló volt a hős”. Bibó optimizmustól hangos szöve- geit olvasva többször eszembe jut az ifjú Joyce egyik mondata: „Ha nem tudunk változtatni az országon, változtassunk a témán.” Ahogy Joyce a reménytelen- nek látott ír ügyről, Bibó is eloldhatta volna magát a magyar gondoktól. Lehetett volna, megrajzolva a XX. és XXI. századi korszerű, az evangéliumi hu- manizmus követelményeinek megfelelő keresztény- séget, akár korunk egyik nagyhatású teológusa is. Él- hetett volna polgári jólétben, a börtönt és az akasz- tófa árnyékát elkerülve is szép és erényes életet. Továbbá ugyancsak ő – aki sokszor irodalmi hang- ütéssel szólt, ukróniát, verselemzést írt, és akinek fi-

gyelmes olvasója látja vitathatatlan nyelvi erejét, érzékletes fogalomhasználatát, és tudja, hogy írói tehetségének kibontakoztatásával is próbálkozott – éppenséggel Joycéhoz hasonló utat is kereshetett volna magának. Ezzel szemben inkább a Montesquieu által is hangoztatott ambiciózus credót vallotta, egy sokkal nehezebb korban: akárhogy is, az emberi méltóság jegyében, kikászálódva a XX. század diktatúráinak poklából, most már az országon, és talán a világon is változtatnia kellene! A „megátalkodott jóhiszeműnél” találobbnak tartom Szabó Zoltánnak egy másik, ugyancsak Bibóra vonatkozó címkéjét: a „Politika tanára”.²² Igen, aligha van olyan Bibó-szöveg, -tanulmány vagy -töredék, amelynek mondanivalója közvetve vagy közvetlenül, legalább részben, ne volna politikai. El lehet éppen képzelni, hogy a rendszerváltás óta eltelt harminc évben Magyarország békéje, szabadsága, jóléte mire jutott volna, ha a politikai osztály derekhada néhány félbevágott, félreértett, elcsépelet Bibó-idézet szajkózása helyett Bibót olvasott volna, és ha nem is a politikai választásaihoz, de legalább a moralitásához, politikai teológiájához mérte volna politikáját.

A FORRADALMAS BIBÓ

Bibó szerint minden nemzetnek legalább egy forradalomra szüksége van, de beszél arról is, hogy ennek a forradalomnak az egyéni és a kollektív méltóság megteremtését kell céloznia. „*Csupán az az egy forradalom az elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen, amelynek során az emberi méltóság egyszer- s mindenkorra való érvénnyel fellázad és [...] a közösséget birtokába veszi.*”²³

Ehhez, biztosan nem Bibó ellenében, hozzátenném, hogy az európai társadalmak fejlődési pályáinak összehasonlításából levonhatjuk azt a következtetést, hogy egy nemzet rendszerint akkor válik igazán nagykorúvá, amikor nem az idegen elnyomók ellen vívja – gyakran kudarcos, illetve félsikereket hozó – szabadságküzdelmét, hanem akkor – nevezhetjük ezt az eseményt akár egész forradalomnak is – amikor nem a hódítótól, hanem végre saját hitvány uraitól szabadítja meg magát. Nem a vér, hanem a pátosz, az egész közösséget átjáró pátosz teszi a forradalmat. A magyar forradalmas nép, de hazánkban ez az egy forradalom nem volt még meg.

Bibó István az 1945–47-es időszakot találó formulával félforradalomnak nevezte. Érdemes ennek eseménytörténetét felidézni. Az 1944. december 21-én Debrecenben 231 taggal megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlésbe pártok, illetve népgyűlések delegáltak képviselőket, illetve független tagokat; a Népgyűlés tagjait tehát *nem* választották, a Népgyűlés

népképviselőnek *nem* volt nevezhető. Érdemi tevékenysége az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztására, valamint a választójogi törvény elfogadására irányult.

Azután a köztársaság 1946-os, forradalminak látású kikiáltása jött, ami – ezt is el kell mondanunk – több elemében nem felelt meg nemhogy a politikai erkölcs, de a demokratizálódás követelményeinek sem. A kétségkívül történelmi tett legitimitációját bizonyosan gyengítette, hogy sem a köztársaságot, sem alkotmánytörvényét nem erősítette meg népszavazás!

A parlamenti vitában a köztársaság mellett felszólalók közül pedig többen a magyarországi németek ellen uszítottak – a kollektív felelősség álláspontjáról szónokolva, elűzésüket is követelve. Erre végképp nincs mentség. Az egyébként példaadó kisalkotmányt, a 1946. évi I. törvényt a náci hatalom alól való megszabadulást-felszabadulást követően úgy fogadták el, hogy az ország közben már a paradox szabadságot hozó keleti despota katonai megszállását, erőszakát nyögte. A Nemzetgyűlés vitájában az ellenzéki szónokokat – elsősorban a kommunisták, de a balos szociáldemokraták (Marosán nevét itt lehetetlen nem említeni), valamint mások, kiscgazdák, parasztpártiak is – illetlen bekiabálásaikkal, a szónok megfélemlítésének nyilvánvaló szándékával folyamatosan zavarták. És mégis, ma is épülésünkre szolgál olvasni Sulyok Dezsőt, Kéthly Annát, Eckhardt Sándort, Szent-Iványi Sándort, Slachta Margitot. És persze érdemes hozzájuk olvasni az ebben a vitában részt nem vevő Bibót.

Sulyok Dezső – az első szónok a Kiscgazdapárt nevében – például azzal a hangütéssel kezdte a mondanóját, hogy szerinte helyes az emberiség történelmét úgy felfognunk, mint az egyén és az állam küzdelmét... „*Az egyén és az állam küzdelme tulajdonképpen az emberi szabadság története.*” – mondta, majd Áiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész, Arisztophanész, Szókratész, Platón és Arisztotelész Themisztoklész, Periklész teljesítményeit említve jutott arra a következtetésre, hogy „*nyilvánvaló tehát már az emberi történelem kezdetétől, hogy csak a szabad állam, az emberi szabadságot megvalósító állam tud maradandó értéket adni az emberiségnek, a hatalmi állam, katonai vagy rendőrállam erre képtelen.*” Van húzása az ilyen hivatkozáscsunaminak – mikor szánná rá magát ma egy parlamentter hasonlókra, kérdezhetnénk.

A vitában két, egymással éles ellentétben álló bátor nő remekelt, egyikük Slachta Margit, aki a folyamatosan bekiabáló – főként kommunista, parasztpárti és balszociáldemokrata – képviselők félelmetes hangzavarában a köztársasággal szemben bátran védelmezte a Szent Korona megmaradt országdarabját,

és a mai szentkoronahalandzsásokkal szemben, elmés demokratikus értelmezést nyújtott a tanról. Szerinte ugyanis a Szent Korona tana mai értelmében az ország minden lakóját védelmezi, mégpedig minden hatalmi önkénnyel szemben. Csak a hangulat érzékeltetésére, álljon itt egy rövid részlet ebből a beszédből: „*Miután a Szent Korona tanának van tartalma, legyen szabad röviden összefoglalnom, hogy miben áll tulajdonképpen a Szent Koronára vonatkozó rész. (Felkiáltások: Tudjuk! – Kondor Imre [Parasztpárt]: Nem iskola ez! – Marosán György [szocdem]: Adják vissza a koronát, veszünk érte búzát!)* A Szent Korona (Egy hang a kisgazdapárton: Ezer holdakkal körítve!) nem a király jelképe csupán, hanem a magyar nemzeté. (Zaj.) Az egész világon csak a magyar koronának van meg az a jellegzetessége, hogy az a királyt és a nemzetet összefogja, amikor a királyt koronázzák, a nemzetet is koronázzák. (Zaj a kommunista párt oldalán.) A magyar szent Korona nem a király jelvénye, hanem az ország jelvénye. (Felkiáltások a kommunista párt oldalán: A reakció jelvénye!) A magyar Szent Korona mindnyájunkat egybefoglal. Mi koronázott nemzet vagyunk. (Felkiáltások a kommunista párt oldalán: Voltunk!)”²⁴

A másik legjobb beszéd, amely inkább irodalmi és retorikai remekelés, és melynek éppen mai címzettjei ugyancsak lehetnének, Kéthly Annáé: „*Az októberi forradalomban kifejeződő köztársasági gondolat az elmúlt korszak leggyűlöltebb fogalma volt. Nagyon jól tudjuk azt, hogy csak történelmileg kiegészített, túlhaladott és saját erejükben és hatásukban nem bízó intézmények védői képesek arra a vak, vad és eszközökben nem válogató üldözésre, amellyel király nélküli királyságunk Október és a következő forradalom hősei és intézményei után vetette magát. Az a hullacsarnok azonban, amelyben Ady szerint sem élni, sem meghalni nem tudtak a hullák, s amelynek elején és végén egyformán a szabadsághősök sírja volt a Duna, nem tudta a saját gyalázatához lerángatni Októbert és a két magyar forradalmat, annak tiszta, feddhetetlen embereit, akik a politikusi és az államférfi legfőbb parancsát maradék nélkül betartották, azt, hogy szívedet tartsd melegen, agyadat hidegen, kezdetet tisztán.*”²⁵

A KIS FORRADALOM ÉS BIBÓ

Bibó nevének és művének a mai forradalmárok általi emlegetése, ha indokolatlan is, nem teljesen érthetetlen. Bibónál a dogmáktól eloldozott személyes élet és dogmáktól mentes életmű találkozik. Bibó hajlamos arra, hogy a normatív jogtudomány, az alkotmánytan berögzött szabályain – ha nem is bármikor, hanem amikor erre erkölcs természetű oka van – könnyű mozdulattal lépjen keresztül.

Amint arra ennek az írásnak bevezető fejezetében utaltam, Bibó nem csak nagyformátumú, hanem mindenütt, alkotmányjogi tartalmú fejtegetéseiben is rendhagyó figura: a mindenkori történelmi pillanat emancipációs esélyeit kutatva, az erkölcsi alapelvek képviselőjében nem csak hitbéli és szakmai dogmákat, de például a katedra-alkotmányjogtudomány szakmai szabályait is, az előnyök és hátrányok gondos mérlegelésével, bármikor kész volt egyszerűen faképnél hagyni. Személyiségének ereje, komolysága zárta ki azt, hogy ezért csodabogárnak tekinthessen. A devianciában odáig ment el, hogy a szovjet megszállókra tekintve a valódi szabadság elemeiért cserébe akár még a szabad választás korlátozását – a „megszorított többpártrendszer” elfogadását – is megfontolandónak tartotta. „*Egy így megszorított többpártrendszer mindkét részről elsőre bizalmatlanságot vált ki. A nyugati »polgári« szemlélő azt mondja, hogy ha a szocializmus ellen fellépő pártoknak nincs indulási lehetőségük, akkor nincs szabadság.*”²⁶ – írja.

Ami most a legizgalmasabb, az a határolt forradalom²⁷ mostani félreértése az Orbán-rendszer idejében. Itt motoz ugyanis már több mint egy évtizede a Bibónak tulajdonított „forradalmi gondolat” megidézésének hamis szelleme.

Csizmadia Ervin 2010-ben még egyenesen a Fidesztől remélte az új határolt forradalmat: „*Bibónak 1945-ben az 1989-esnél jóval bonyolultabb, mondhatni, forradalomra csábító körülmények között is volt mersze kimondani: bármennyire is »adná magát« a klasszikus, a hagyományos, a totális, az utcai, a mindent elsöprő forradalom, ez mégsem volna helyes, sőt, teljesen helytelen. S hogy miért nem? A Bibó számára olyannyira fontos egyensúly miatt... 1989-90-ben úgy tűnt: a bibói átmenetelmélet ezúttal győzedelmeskedik, hiszen a mérvadó politikai szereplők mindegyike elzárkózott a totális forradalomtól... A (több mint) kétharmados Fidesz-többség akár »forradalmi« módon hozzá is láthat valamenynyire társadalmi struktúra átalakításához, abból a megfontolásból kiindulva, hogy semmi sem működik jól. Megteheti. Ám 1945-ben Bibó azért dolgozta ki a „határolt forradalom” elméletét, hogy ez ne következzen be. Az elmélet 2010-ben is aktuális.*”²⁸

Pelle János szerint pedig a korlátozott forradalom meg is történt a rendszerváltással: „*Ám Bibó »korlátozott forradalom« elképzelése már 1945-47-ben is illúzió volt, mely 1989-90-ben, mikor megvalósították, eleve idejét múlta.*”²⁹ Szerinte ennek az illúzióknak a lényege az, hogy a határolt forradalom hatalomkorlátozó, garanciateremtő politikai koncepció, amely annak idején – ez valóban így volt – az MKP visszautasításán bukott el. Valójában viszont a dolog fordítva áll, a bibói koncepció értelme éppen az, hogy a megszállt országban mennyi hatalomkorlátozás érvénye-

síthető a monolit uralomra törő hatalommal szemben; mennyi érvényesíthető az elvből, hogy joguralomban nincs abszolút hatalom. Bibó intenciója úgy rekonstruálható, hogy a normalitás esélye esetén a szabadság teljessége a cél, abnormális helyzetben pedig annak elérhető darabjait kell valamiképp megóvni. Bibó 47-es próbálkozása a megtörtént történelem ismeretében valóban illuzórikusnak látszik, de érthető, ha a szabadság hajótöröttje, ha lát egy a mentőcsónakról leszakadt sodródó deszkát, reménykedve megragadja azt.

Kenedi János egy nem túl régi interjúban mondja: *„Ez a nyüzsgés [az ellenzéki tüntetések 2018-ban] tölti meg tartalommal azt, amit Bibó 1945 és 1947 között gondolt, a »határolt és tervezett forradalmat« [...] Ekkor beteljesülne Bibó álma, hogy minden vércsepp nélkül lehetséges elkergetni, majd megválogatni egy ország vezetőit. Ez volna a kegyelmi állapotnak a csúcspontja.»³⁰*

Bárándy Péternél is valami hasonló dallamot hallok. *„Ha csupán az Alkotmány helyére állított Alaptörvény sajátosságait vizsgáljuk, föl kell tűnnie a normativitásgosság teljes hiányának. Elegendő ehhez csupán az R cikk idézése, amely egyrészt kimondja: (1) Az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja, másrészt: (3) Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. Mit jelent ez így együtt? A (3) bekezdés a jogértelmezés alapjául tesz egy, a Preambulumba illő, bizonytalan, meghatározatlan elemet, ezzel a teljes Alaptörvény tartalmát relativizálva [...] A jogi rendszerváltás teljes megújítást jelent. A majdan újjáalakuló parlamentnek ki kell mondania, hogy a hatalmat kizárólagosan – tehát alkotmány-ellenesen – birtokló politikai erővel szemben föllépve új Alkotmányt, alkotmányos jogrendet hoz létre.»³¹* A diagnózis még rendben van. A kérdés: hogyan és mikor!

A forradalmas beszéd eltölti az ellenzéki politikát is; most az ellenzéki pártok, politikusok között a 2022-öt megcélzó és saját törzsközönségüknek szóló radikalizmusverseny ad retorikai aktualitást ennek említésére. Kaptam például olyan, kifejezetten szellemes üzenetet, hogy a *határolt forradalom* jegyében ki kellene mondani, hogy az Orbán-rendszer minden egyéni képviselői indítványként elfogadott törvénye semmis.

A kis forradalmat Bibóra hivatkozva sürgetőkkel ellentétben mondhatjuk el, hogy amit egy fojtogató világpolitikai helyzetben, egy katonailag megszállt országban Bibó felvetett, 2022-ben, az Európai Unió tagországában nem helyes elővenni; csakis a teljesen szabad és demokratikus Magyarország felépítése lehet a politikai cél. Amely cél viszont, nézetem sze-

rint, nem egyetlen kardcsapással, hanem inkább építkezéssel, kemény munkával érhető el.

Ha nem az eredeti bibói ötletet, hanem a határolt forradalom szókapcsolat körüli legyeskedés valós történelmi előképeit tekintjük, akkor azt látjuk, hogy a magyar történelem kifejezetten gazdag a radikális a békéssel párba állító, néha kompromisszumos, békés, de csak ennyiben „határolt” áttörésekben. Minden forradalmunk legális, és alapvonalait nézve békés volt: 1848 forradalma a király által szentesített áprilisi törvényekkel maradéktalanul törvényes volt, a legalitást Jellasics támadásával először a király (kissé homályos) parancsával maga a monarchia törte meg.

1918-ban az uralkodó nevében József főherceg által kinevezett Károlyi Mihály kormánya – a Batthyány-kormányhoz hasonlatosan – ugyancsak maradéktalanul törvényes volt. Ezekhez képest még hihetlenebb, de elmondható az 56-os forradalomról is, melynek élén a diktatúra rendje alapján hivatalba lépő Nagy Imre ugyancsak törvényes kormánya állt. Mindhárom forradalmunk vértelen volt a forradalmi pillanatban, a 1848-ast és az 1956-ost is az önkény támadása borította vérbe. Az 1989–90-es rendszerváltás, a jogállami forradalom ugyancsak a pártállami diktatúra formálisan is törvényes végkifejelete volt.

2022 perspektívájában talán említendő az is, hogy demokratikus átrendeződésnek a karizma nem feltétlen velejárója; 1848 programadói, sőt, előkészítői is karizmatikus vezetők voltak, de Károlyiról, Nagy Imréről vagy az 1989-es átalakulás demokratikus vezetőiről (Antall, Kis, Sólyom) – ellentétben a lengyel *Walesával* és a cseh Havellal – ez bizonyosan nem volt elmondható; a helyzetből sem fakadt, és ők sem ambicionálták a nemzet személyes megtestesítését. (Az 1989-es rendszerváltás tekintetében nagyobb baj, hogy azért maradt meg csak metaforának a *Jogállami forradalom* kifejezés, mert noha sokan személy szerint érezték pátoszáát, ez a pátosz nem töltötte el a közösséget. Az esetleges 2022-es sikernek aligha előfeltétele a karizmatikus vezető, de a működőképesnek látszó koalíció, a rátermett és rokonszenves miniszterelnök-jelölt igen. Akárcsak a közösségi élmény.)

De most vessünk végre egy pillantást magára a bibói gondolatra: *„[A] demokrácia jegyében lehet játékszabályokat betartani, és lehet harcolni, a demokrácia lényegét azonban nem teszi ki sem egyik, sem másik. Demokrácia: a nép uralma, közelebből egy olyan politikai rendszer, amelyben a nép, vagyis az átlagemberek összessége abban a helyzetben van, hogy vezetőit meg tudja válogatni, ellen tudja őrizni, és ha kell, el tudja kergetni. Persze tudjuk, a nép maga nem tesz semmit magától, valaki mindig vezeti, akár tudja, akár nem...*

*A határolt forradalom ösvénye határolt és nem könnyű... Egy forradalom, amely megszabott keretek között teljes és tiszta munkát végez, a politikai fejlődés számára óriási energiamegtakarítást jelent. Ha van ország, amelyiknek ilyenfajta energiamegtakarításra szüksége van, akkor Magyarország az.*³²

Bence és Kis hozzátesszik: *„A demokrácia és a függetlenség mindenkori keretei között egy nevelési folyamat megy végbe: viselkedési és gondolkodási szokások rögzülnek a politikai vezetőikben és a közönséges állampolgároknakban. S ezeket is tekintetbe véve, nem mindig az éppen legelőnyösebbnek látszó megoldás a valóban kívánatos. Mert minden nemzet történelmében elkövetkeznek azok a pillanatok – a nagy veszedelem vagy a nagy lehetőség pillanata –, amikor a helyzet állás ezeken a szokásokon múlik.*³³

*„Bibó a kompromisszumnak egy igen szokatlan változtatást terjeszti a koalíciós pártok elé. Ne úgy egyenlítsék ki az engedményeket, hogy az egyik területen valamivel több konszolidációt engednek meg, a másikon valamivel több forradalmi változást. Válasszák teljesen külön a két igény érvényesülési körét. Egy területet adjanak át a radikális változásoknak, egy másikat meg a konszolidációnak. Világosan határolják el a kettőt, és más-más eljárásmodot alkalmazzanak rájuk. Ezt a sajátos kompromisszumot nevezte Bibó »határolt forradalom«-nak.*³⁴

A probléma összefoglalása Bibónál: *„A nyugati – a magyarországi helyzetre áttéve: kiscgazdapárti – stílusú demokráciánál a hangsúly a játékszabályokon van: gondos, precíz jogalkalmazáson, a szerzett jogok tiszteletén s a többségi elv fenntartás nélküli és zokszó nélküli elfogadásán; ezzel szemben a keleti, a kommunista atmoszférájú demokráciában a demokrácia mindenféle ellenfeleivel szemben való keménységen, ezeknek a demokrácia előnyeiből való kizárásán, továbbá közelebről meg nem határozott, széles hatáskörrel bíró demokratikus örszerveknek, pl. nemzeti bizottságoknak, termelési bizottságoknak, földigénylő bizottságoknak az életre hívásán, végül a demokratikus tömegakciók, sztrájkok és tüntetések jelentőségének a hangsúlyozásán. Az első beállítás szerint a demokrácia mindenekelőtt bizonyos eljárási módok összessége, a második beállítás szerint harci állapot.*³⁵

Bibó István határolt többpártrendszerrel (megszorított többpártrendszerrel, határolt forradalommal, korlátozott szuverenitással) kapcsolatos javaslatai a kommunista párt és a kiscgazdák közötti történelmi kompromisszumot szolgálta volna: *„A határolt többpártrendszer az alkotmányjogi vákuumbelület elkerülését, s a demokratikus legitimitás kiindulópontját alkotja. Azt a bázist, amelyre a demokratikus Magyarország épülhet.*³⁶

Célja tehát az volt, hogy a monolit diktatúra bekövetkezését gátolja, és az is, hogy ne olyan világ jöj-

jön a monolit diktatúra felbomlása után, amely eljött a kádári konszolidációval, amelyben a gondoskodó diktatúra maga oszt szét népe között szabadságmozsákat, amelyekben eszerint, Illyés Gyula érzékletes megfogalmazásában, a zsarnokság úgy van jelen, *„mint légy a borban”, az ott van „tányérban és pohárban,/ az ott van az orrban, szájban,/ hidegben és homályban,/ szabadban és szobádban*³⁷. Bibó nem finnlandizációra gondolt, hanem maradékában világosan határolt, de abban korlátozás nélküli demokráciára; mégis leginkább a második világháború után más úton, módon létrejött finnországi viszonyok hasonlítottak legjobban az általa elképzelt modellhez. A javaslatnak, ez nyilvánvaló, volt nemzetközi értelmezhetősége, üzenete, például Lengyelországra, Csehszlovákiára vagy Romániára vonatkoztatottan. A mából visszarévedve Bibó idejébe, elképzeltelhetjük azt az uchróniát, amelyben technológiai transzferben, nagyvonalú gazdasági támogatásban kialakított és nemzetközi geopolitikai előnyökért cserébe³⁸ a kommunista párt, azaz a szovjet belemegy a kompromisszumba. Ebben az esetben a '89-es közép-európai rendszerváltás sikeresebb lett volna, és a szabadelvű demokrácia mai hívei nem agyalnának az újabb és újabb unortodox rendszerváltások képzelte forgatókönyvei felett.

A helyzetből fakadó politikai óvatosság elemi követelmény. Bibó nyilván nem félelemből, hanem politikai kalkulációból nem mondja ki, de világossá teszi, hogy az általa *„harci állapotként”* leírt kommunista demokráciafelfogásról miként is gondolkodik. A szövegen átüt, hogy Bibó tisztán érzékeli a bekövetkező pártállami jövő *lehetséges* elkerülhetetlenségét. De volt egy másik, kevésbé valószínű jövőre is legalább halvány esély: a szovjetizálódás elkerülésére.

Ennek az írásnak az elején egyszer már együtt említettem Bibó Istvánt és Kis Jánost. Itt egy további kapcsolatot említek. Miközben, ebből a szövegből is világos, nagyon is hangsúlyosak közöttük a már említett filozófiai különbségek, ám összeköti őket az életművük töretlen, noha eltérő gnózis talajáról fakadó világnézeti – és talán biológiai – optimizmusuk. Bibónak, akárcsak Kisnek, a legreménytelenebb helyzetben születettek között sincs olyan, a politikai helyzetet értékelő szövege, amelyben ne láttatná a demokratikus kilábalás esélyes, talán járható ösvényét. *„Személyiségének kutatóira, a majdani életrajzírókra vár a feladat, hogy megállapítsák, mennyi volt az irracionális elem Bibó rendíthetetlen optimizmusában.*³⁹ – írja Bibó optimizmusáról Bence György és Kis János. Ha a szabadelvű demokráciát a humanizálódó (Bibó szóhasználatában: moralizálódó) társadalmi viszonyok megvalósítójának, az autoriter (diktatorikus) folyamatokat visszaszorítójának tartjuk, akkor

szerintem ez eldönthető. Ebben a perspektívában még Bibó 1945-ös javaslatait sem kell merő illúzióknak tekintenünk, és nem csak amiatt, hogy Teheránt – sőt, Jaltát és Potsdamot – követően nagy valószínűséggel a szovjet vezetők sem voltak még abban biztosak, hogy világhatalmi játszmaik számos sakk-tábláinak egyikén (Ausztriát leszámítva) egész Kelet-Európát minden tekintetben örök időkre gyarmatosítani akarják-e, és ha mégis, akkor erre képesek lennének-e. Látszódhattak számukra előnyei annak, hogy a térségre egyfajta pacifikált, biztonsági övezetként tekintsenek. Külpolitikai engedményekért a belső életbe be nem avatkozással fizetnének, valamilyen feltételes szuverenitás keretei között. Ehhez viszont feltehetően nem érezték magukat elég erősnek.

Könnyen lehet, hogy 2022-ben megint időszerűnek látszik majd Bibó 1945-ös megállapítása: *„Soha magyar földön annyira még nem hiányoztak egy forradalmi akció lelki előfeltételei, mint ma.”*

„Demokrácia: a nép uralma, közelebbről egy olyan politikai rendszer, amelyben a nép, vagyis az átlagemberek összessége abban a helyzetben van, hogy vezetőit meg tudja válogatni, ellen tudja őrizni, és ha kell, el tudja kergetni.”⁴⁰

„A demokráciához a népnek tudatában kell lennie valaminek, ami rejtve marad az Isten kegyelméből való politikai tekintélyek uralma alatt álló közösség előtt: annak, hogy a vezetők hatalma az ő beleegyezésén nyugszik. Ahhoz, hogy egy nép ezt a tudatot megszerezze, először kétségtelenül harc kell, és csak azután játékszabály. Először az emberi méltóságnak egy alapvető felkelésére van szükség, melynek során a jobbágyi alázatban és a fennálló hatalmasságok megingathatatlan tiszteletében élő nép megtapasztalja a maga erejét, és megtanulja azt, hogy neki joga és kötelessége a maga fölött álló hatalmasságokat megválogatni és szükség esetén elkergetni. Ez a változás eddig soha sehol nem jött létre választással, szavazással, többségi akarattal és szabályok pontos betartásával.”⁴¹

Az utcát semmilyen körülmények között nem lenne szabad átengedni Orbánnak, aki hosszú ideje nem képes már összehozni egy békemenetet. A feleslegességgel végrehajtott totális hatalomátvétel nem helyes, nem illendő, viszont valószínűleg lehetetlen, ebből fakadóan pedig nagyon veszélyes. Éljük bele magunkat a pillanatba, amikor kb. háromfős többséggel beülnek a győztesek a neogót falak alá, miközben ebben a pillanatban minden hatalmi intézmény – értsd: rendőrség, hadsereg, TEK, Alkotmánybíróság, Költségvetési Tanács, szinte minden sajtó, búrkalap, köz- és erőmű, egyetem, gyárüzem, bank, föld, oligopólium, egyház, templom, színház – valójában Orbáné. De a „győztesek” a saját, fejléc nélküli papírjukra ráírják: „Nem.” A papírnak nincs fejléce, mert nem ír-

hatnak rá olyasmit, hogy Alkotmányozó Nemzetgyűlés vagy Alkotmánybíróság, vagy Kúria, vagy Költségvetési Tanács, vagy Népbíróság, mert ezek nincsenek, vagy éppen máshol vannak.

A forradalom nem fülke – és nem is bemondás. A forradalmak a történelem spontán eseményei. A forradalom, gyakran a tömeg élén a csöcseléssel, a nép cselekvése. Annyira tervezhetetlen, hogy a minden erejűnkkel az elkerüléséért dolgozók gyakran előkészítői, a forradalom kitörésén munkálkodók pedig éppen kerékkötőivé lesznek. A jogállam dogmái között előkelő helyet foglal el az intézmények, formák, szabályok tiszteletben tartása. Az intézmények negligálásával működő kormányzat hasonló helyzetben, azaz légtüres térben találhatja magát, mint báró Fejérváry Géza darabontkormányára 1905-ben, amely a király tekintélyével a háta mögött is a senki és semmi kormánya volt. A forradalom a büfében és a ruhatárban mosolyt fakaszt. Orbán pedig az esély reményével akár valamilyen Alkotmánypártot szervezhet.

Az igazságtétellel, amely feltétel nélkül forradalmi gesztus, hasonló a helyzet. A jogállami Alkotmánybíróság a Zétényi-Takács döntésben határozottan kizárta – konkrétan a büntető igazságszolgáltatásban – a materiális igazságosság érvényesülését még a pártállami jog tekintetében is a legalitással szemben. *„Önmagában az anyagi igazság, az igazságosság érvényesülésére nem biztosít alanyi jogot az Alkotmány. A részleges és szubjektív igazságosság követelményével szemben az Alkotmány által biztosított joguralmi elv előbbre való.”⁴²*

A demokratikus ellenzéki politika irányulhat arra is, hogy egyrészt Orbánt az alkotmányos legalitás útjáról való letérésre kényszerítse, másrészt olyan forгатókönyveket készít, amelyek az alkotmányos legalitás betartásával készíti elő, akár erre a választóktól külön felhatalmazást kérve, a rendszerváltást. Az alkotmányosság tisztelete olyasmit is jelent, hogy ha éppen erősebbek is vagyunk, annyit veszünk el az asztalról, amennyi megillet minket. Még akkor is, ha az asztal másik végén tolvaj ül, ha az enyves kezéhez már szinte minden hozzáragadt. Az alkotmányos legalitást elhagyó, ám társadalmi feltételek nélküli forradalmi terveknek az előnyeit kevésbé látom, a veszélyeit inkább.

ELLENZÉKI SZÁMVETÉS

A rendszerváltónak mindenekelőtt meg kell találnia a közönségét. Az ellenzék szabad, demokratikus és szolidáris Magyarországról beszél. Ha az előválasztás és a közös lista innovációján túl az ellenzék vég-

re közérthető választási programmal, a választók és a potenciális választók nagy közösségeinek történelmi ajánlatot tenne, ideértve a roma közösséget is, annak lehetnének meglepő következményei. Ha a morális és felebaráti szempontok esetleg nem, a megértett érdekek elgondolkozathatnák az ellenzéki politikusokat. Ha az ellenzék a polgári egyenlőség harcosa, akkor illene küzdenie az összes megsértett közösség tagjainak szavazataiért is. Szinte minden választópolgár egyszerre van többségi helyzetben, miközben kisebbségi csoportnak is tagja. Érdemes lenne a 2022-es rendszerváltó tervek kovácsolójának végre a mostani amerikai elnökválasztás adatain is elgondolkodni, hiszen ez az illiberalizmus és a liberális demokrácia erőpróbája volt: a fehér szavazók 58%-a (a fehér férfiaknak pedig 61%-a) szavazott Trumpra, azaz a nemzeti bezárkózásra, az illiberalizmusra. Viszont az afroamerikaiak 87%-a, a latinok 65%-a, az ázsiaiak 61%-a Bident választotta.⁴³ Egy sor államban ezek a szavazatok döntöttek. Tegyük hozzá, minden választói csoportban a férfiak aránylag nagyobb arányban Trumpot, a nők pedig inkább Bident támogatták. Az alacsonyabb végzettségűek és a leggazdagabbak inkább Trumpot, ellenben az iskolázottabbak, magasabbban képzetek viszont Bident erősítették.⁴⁴

Ami biztos, hogy a 2022-es perspektíva reményében az alkotmányos legalitáson átlépő forradalmas gondolatok megfogalmazói nem hivatkozhatnak alappal Bibó más körülmények között megfogalmazott, egészen más intenciójú és tartalmú javaslataira. Arról, ha lehet is sejtésünk, nem helyes beszélni, mert gyerekes visszaélés lenne a holtak kiszolgáltatottságával, hogy a jelenlegi helyzetről mit gondolna Bibó. Arról viszont beszélni kell, hogy Bibó szövegeinek a jelen problémáival küszködők számára milyen tanulságai vannak.

Nincs semmi jele annak, hogy rohannánk valami féle fél- vagy határolt forradalomba. Az ellenzék nem esélytelen, azaz szoros versenyben győzhet, de az egyenlőtlen versenyhelyzetben alul is maradhat. A következő évben ma nem látható, valószínűtlen, fölcuszamlásszerű változásoknak kellene történnie az alkotmányos forradalomhoz vezető kétharmadhoz.

Ellenben talán mégsem kellene egy ellenzéki győzelemre úgy tekinteni az ellenzéki oldalon, mint valami katasztrófára. Aligha lesz az ellenzéknek sopánkodni valója amiatt, hogy győzött, de nem kétharmaddal. Aligha ünnepelheti magát Orbán azzal, hogy a számára példátlanul előnyös helyzetben megvívott csatában mindösszesen csak legyőzték, de a politikai megsemmisülést éppen elkerülte. Tíz évnyi agyimosás következménye nem múlik, lesznek nem

kevesen, akik, ahogy egykor Kádár Apánkban, ma Orbánban hisznek. Számukra ő Kádáron kívül ráadásul kicsit Ferenc József és Kossuth is, Európát trónfosztó, muszkavezető, fülkeforradalmár, disznópörkölő népbarát uralkodó. Lesznek, akik Orbánnak hisznek, az ő szívükért a demokratáknak is küzdenie kell, de legalább részben Orbán túlélésének kulcsa, hogy hihetetlen erőforrásokat birtokló fejlődési udvartartásának figurái közül mennyien hisznek a hatalmában. Ha ez a hit megtörik, biztosan nem tarthatja magát tovább.

Ha győztes lesz, az ellenzéknek magával az Orbán-rendszerrel, maradványaival semmiben meg nem alkudó, erősen offenzív magatartást kellene tanúsítania. Orbánékkal bármi kompromisszum kizárólag taktikai lehet. Politikai célja nevezhető szelíd forradalomnak is, Bibó szavaival, „*a dúvad állam minden megnyilvánulásának felszámolása*”. Minden törvényes lehetőségét igénybe kell venni, amely a szabad, demokratikus és szolidáris Magyarország létrehozását elősegíti. Radikális működésre lesz szükség. Lehet arról beszélni, hogy a mostani ellenzék milyen eszköztelen lesz az esetleges győzelme után, de a teljes központi és a helyi közigazgatás döntő részén túl a költségvetés, a rendőrség, az adóhatóság (a Bünyügyi Főigazgatóságával) a kezében lesz, és (ha tényleg híve a szabadságnak) jó esélyei lesznek – a 2019-es önkormányzati választás utáni késlekedését, a sajtószabadság terén elkönnyvelhető kudarcát feledtetve – a szabad, vele szemben is kritikus, befolyásos médiumok megerősítésére, új médiarendszer kialakítására. Azonnal el kell kezdeni dolgozni a társadalmilag meghasonlott, kulturálisan és politikailag szétszakított ország egyesítésén. A 2022-ben vagy máskor megvívandó szelíd forradalomnak több küldetése lesz, zászlaján szerepelni kell a következő szókapcsolatoknak: mindenki egyenlő méltósága, romaintegráció, a szexuális kisebbségek jogegyenlősége, vallás- és lelkiismereti szabadság, szólás- és az összes egyéb alapvető szabadság, a szegények ügyének képviselete, az oligarcharendszer felszámolása. Az utca, a nép támogatása nélkül nincsen rendszerváltás. Ehhez tartozik majd az ajtókon dörömbölő „baloldali és demokratikus nagytöke” helyreutasítása is. Ez is a történelmi feladat.

JEGYZETEK

1. Hunnia úri trágyadombján – mondta Ady. Mára az úri szó úrhatnámmra cserélendő.
2. A sajtószabadság hiánya nem azt jelenti, hogy egyáltalán nincs szabad sajtó, hanem azt, hogy gettóba szo-

- rították, a közönség jelentős tömegeit elzárták tőle: Lásd erre bővebben: MAJTÉNYI László: A magyar beteg, Az autoriter állam kiépítése és a sajtószabadság felszámolása, *Mozgó Világ*, 2021/3.
3. Lásd: https://alkotmanybirosag.hu/uploads/2020/02/sz_iv_654_2019.pdf.
 4. 2010. április 26. Orbán Viktor nemzetközi sajtótájékoztatója.
 5. 2010. május 19-én a Nemzeti Konzultációról szóló gyűlésen.
 6. Az Alaptörvény tervezetét 2011. március 14-én terjesztették be az Országgyűlésnek.
 7. Az indítvány elfogadásának folyamatáról: https://www.parlament.hu/web/guest/iromanyok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_p_id=hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_auth=2CSgg9X0&hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpqlsq%2Ffogy_irom.irom_adat%3Fp_ckl%3D39%26p_izon%3D2627. Az alkotmányozás folyamatáról bővebben a www.alaptorveny.eu oldalon: The Third Wave – Assessment of the New Constitution of Hungary (A harmadik hullám – az alkotmányozás). Az alkotmányozás önmagában elfogadhatatlan eljárási hibáit egyebek mellett az Eötvös Károly Intézet, a Helsinki Bizottság és a TASZ tömör, de átfogó elemzésben élesen bírálta, erről lásd: <http://www.ekint.org/alkotmanyossag/2013-03-16/az-alkotmanyozasi-folyamat-hibai-miatt-tartalmatol-fuggetlenül-is-elfogadhatatlan-az-uj-alkotmany>. Az állásfoglalásból: 1. Az alkotmányozás szükségességét nem támasztották alá világos és meggyőző indoklással, annak céljai ismeretlenek. A politikai közönségnek pedig nem volt módja kinyilvánítani, hogy akar-e új alkotmányt. 2. Az alkotmányozás tempója lehetetlenné teszi az alkotmánytervezet érdemi megvitatását. 3. Az új alkotmány titokban készült, nem ismert, hogy mely testületek mely tagjai szövegezték az alkotmányt... 4. Magyarország új alkotmánya egypárti alkotmányozás eredménye... 5. Az alkotmányozás nélkülözötte az alkotmányról szóló szakmai vitát ... az új alkotmány normaszövege is ismeretlen maradt. 6. Az új alkotmány társadalmi vitája elmaradt.
 8. HALMAI Gábor: Alkotmányunk és őrzői, *Mozgó Világ* 2004/3, 58–65.
 9. Lásd: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/tortnelmi_feladat_volt_az_alaptorveny_megalkotasa.
 10. „A kétharmad nem törtszám” – Stumpf András interjúja, *Heti Válasz Online*, 2011. április 27.
 11. Az Alaptörvény nem fejez ki közakaratot – Interjú Solyom Lászlóval, *Ars Boni*, 2013. december 13.
 12. Itt az Alaptörvény legalitásának eljárásjogi problémáira utaltam, az alkotmányosságot sértő tartalmi problémák kialakulásának genézisére lásd: *Harc az alkotmányért*, szerk. MAJTÉNYI László – Zsugyó Virág, Budapest, Kalligram, 2019, 287.
 13. Lásd: <https://kozvelemenypress.com/2021/01/14/nem-lesz-ketharmad/>.
 14. Lásd: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-19/eu-takes-aim-at-orban-with-plans-for-new-rule-of-law-powers?sref=rOHF391B>.
 15. Vörös Imre: Államcsínytevők, *Hvg.hu*, 2012. március 8., https://m.hvg.hu/360/20120308_allamcsinytevok_voros_imre
 16. ELEK István: A Mindenki Magyarországa Mozgalom hivatása, *Magyar Hang*, 2019. február 25., <https://mindenkimagyarorszaga.hu/elek-istvan-alapito-tagunk-irasa/>.
 17. Lásd: Elek István: Az ellenzéki ajánlat, 1. rész. *Hvg.hu* 2020. október 22., https://hvg.hu/360/20201022_Elek_Istvan_Az_ellenzeki_ajanalat_1_resz?fbclid=IwAR0Uytj8Ny0H9Ij1wgKtywvwrZwM5QYtz5kvervPEUf_8ry9Oe-jCjLA9bw.
 18. Vörös Imre már tehát már 2012-ben hosszú esszében fejtette ki a HVG-ben, csak kérdőjellel enyhítve némileg az állítást, hogy a Fidesz valójában államcsínyt követett el, VÖRÖS (15. vj.). A szöveg viszont igen határozottan fogalmaz, de hozzáteszi: „*Hol államcsíny van, ott államcsíny van – mondaná Illyés Gyula, ha élne.*”
 19. 14/2000 (I.12.) AB határozat.
 20. Karácsony Gergely videóüzenete, 2021. március 15.
 21. Szabó Zoltán a Harmadik út című kötet előszavában használta a kifejezést: Harmadik út – Bibó István válogatott tanulmányai, szerk. SZABÓ Zoltán, Magyar Könyves Céh, London, 1960. (Ez ismert toposz a Bibó-irodalomban, Kovács Gábor e címmel könyvet is publikált Bibóról: *A megátalkodott jóhiszeműség esélyei*, Liget, 2001).
 22. Lásd erre SZILÁGYI Sándor: Bibó István, Budapest, Új Mandátum, 2001, 7–17.
 23. Parasztpárt és forradalmiság, 1947. április 27. Ugyanez részletesebben: BIBÓ István: A magyar demokrácia válsága, in Uő.: *Válogatott tanulmányok*, Budapest, Magvető, 1986, II. kötet, 51.
 24. Lásd: http://polhist.hu/wp-content/uploads/2017/11/kozt_ngy_vita_19460130.pdf.
 25. Uo.
 26. BIBÓ István: Emlékirat 1957 (január–április), in Uő.: *Válogatott tanulmányok*, IV. kötet, Magvető, 1990, 233.
 27. BIBÓ István: A demokrácia értelmezése és a forradalom szükségessége körüli zavar, in Uő.: *Válogatott tanulmányok*, Budapest, Magvető, 1986, II. kötet
 28. CSIZMADIA Ervin: Orbán Viktor „forradalma”, *Hvg.hu*, 2010. május 17., https://hvg.hu/velemenypress/20100517_orban_forradalom.
 29. PELLE János: Vita Csizmadia Ervinnel: időszerű-e a

- „határolt forradalom”?, *Hvg.hu*, 2010. május 17., https://hvg.hu/velemeney/20100517_hatarolt_forradalom_onkorlatozas.
30. GERA Márton: „Egy csendes forradalom” – Kenedi János az ellenzékéről, a civilekről és az Orbán-rendszeréről, *magyarnarancs.hu*, 2018. május 27. <https://magyarnarancs.hu/belpol/egy-csendes-forradalom-111115>.
31. LENGYEL László – BÁRÁNDY Péter: Bűn és bűnhődés, *Népszava.hu*, 2021. február 27., https://nepszava.hu/3111211_bun-es-bunhodes--lengyel-laszlo-es-barandy-peter-beszalgetese.
32. BIBÓ (27. vj.) 50.
33. BENCE György – KIS János: *Határolt forradalom, megszorított többpártrendszer, feltételes szuverénítás*, Párizs, Magyar Füzetek, 1982, 37.
34. BENCE–KIS (33. vj.) 23. o.
35. BIBÓ István: A magyar demokrácia válsága (1945), in Uő.: *Válogatott tanulmányok*, II. kötet, Budapest, Magvető, 1986, 49.
36. „A kibontakozási javaslat és a két első cikk tartalmában sok hasonló elem van, mindenekelőtt a restauráció és a leszámolás megakadályozása, a határolt többpártrendszer és a szocialista vívmányok biztosítása iránti igényük.” DÉNES Iván Zoltán: Bibó, a legcsendesebb (Németh László hatása Bibó Istvánra), *Forrás*, 2001/4, https://library.hungaricana.hu/hu/view/Forras_2001/?query=22&pg=363&layout=s.
37. Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról.
38. Ennek esélyeit, lehetséges elemeit lásd részletesen: BENCE–KIS (33. vj.).
39. BENCE–KIS (33. vj.) 30.
40. BIBÓ (35. vj.) 50.
41. Uo.
42. 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 82, 1/1995. (II. 8.) AB határozat.
43. Az ABC exit pollja szerint: <https://abcnews.go.com/Elections/exit-polls-2020-us-presidential-election-results-analysis>.
44. Lásd erről részletesebben: SZELÉNYI Iván – MIHÁLYI Péter: Amerika már visszafordult, Magyarország még nem, *Mozgó Világ*, 2021/2, 3–18.

AZ ALKOTMÁNYOSSÁG-
ELLENES
RENDSZEREK KÜLSŐ
KORLÁTAI

